

АЛЕКСАНДЪР ПЕШЕВ
„ЙОЖЕНИ ГРАНДЕ“
РОМАН ЗА СИЛАТА НА
ЗЛАТОТО И ПРОПАДНАЛИТЕ
НАДЕЖДИ

chitanka.info

Балзак публикува романа си „Йожени Гранде“ в 1833 г. Преди това той отпечатва значителен брой романи, повести и разкази: „Шауни“, „Шагренова кожа“, „Гобсек“, „Полковник Шабер“, „Селският лекар“ и др., с които поставя основите на грандиозното си литературно дело, обединена под общото заглавие „Човешка комедия“. По-късно, през време на сравнително краткия си живот (Балзак е роден в 1799 г., а умира в 1850 г.), той допълва „Човешка комедия“ с още десетки произведения: „Дядо Горио“, „Изгубени илюзии“, „Селяни“ и много други.

Балзак смята, че Данте, Сервантес, Гьоте, Микеланджело, Рембранд са велики художници на словото или четката и творбите им са безсмъртни, защото в тях те отразяват своята епоха. Той има благородната амбиция да се съревновава с тях и художествено да изрази своята епоха. И наистина осъществява своята задача. Пред погледа на читателя оживява Франция в цялото ѝ многообразие, в цялото ѝ единство и противоречие. В „Човешка комедия“ писателят проследява историята на френското общество от Великата френска буржоазна революция през 1789 г. до Февруарската революция през 1848 г., при което виждаме Франция в цялото ѝ величие през героичните революционни години и униженията ѝ, когато я управляват некадърници и хищни грабители.

За да изпълни своя грандиозен замисъл, според който „Човешка комедия“ трябва да обема 143 произведения — романи, повести и разкази, но поради преждевременната си смърт написва 97, Балзак работи по 16 часа в денонощие, капнал от умора, труди се като титан, който смята, че изпълнява велико и благородно дело. Непрекъснатият труд, хулите на реакционните сили, които се страхуват от истината, показана наяве в правдивите му произведения, и други затруднения от всякакво естество сломяват здравето на този селски потомък с атлетическо телосложение, с умно, одухотворено лице, и на 18 август 1850 г., на петдесет и една годишна възраст, умира в разцвета на своя възход като писател, недовършил големите си творчески замисли. Но това, което оставя като наследство на човечеството, е премного за сравнително краткия му живот.

От писма до сестра му Лор и от други документи личи, че авторът на „Човешка комедия“ с основание живеел със самочувствието на гений и в известен смисъл на гений-пълководец, който иска да

владее хората не с оръжие, а с перо. Приятели на писателя разказват, че в кабинета му стояла статуетка с образа на Наполеон, под който Балзак собственоръчно написал: „Това, което той завладя с оръжието, аз ще завладя с перото“.

Бойното поле, по което се подвизава Балзак, е обществото и човекът като духовно и социално явление във водовъртежа на обществения живот. Къде не прониква неговото перо! В Париж и в провинцията, в канторите на адвокати, съдии, банкери, в кабинетите на министри и депутати, в ателиетата на художници, в редакциите на вестници, в лабораториите на учени, в замъците и салоните на аристократи, в къщите на богаташи, в бедните хижи на работници, селяни и занаятчии, в свърталища на крадци, в палатите на църковни князе, по бойните полета в Египет, Италия, Германия, Русия.

Балзак винаги се стреми да каже правдата, истината за човека и живота или както сам той казва, „Да изобрази живота такъв, какъвто е“. Изказвайки разбиранията си по въпросите на литературата и изкуството, не един път той подчертава мисълта: „Тайната на всемирния, на вечния успех за писателя е в правдивостта.“ Но когато Балзак казва, че писателят трябва да изобразява „живота такъв, какъвто е“, в същото време той предявява едно важно изискване към хората на изкуството: те трябва да бъдат художници-творци, а не обикновени фотографи и прости копировачи на природата, тоест на живота.

Общественият живот, който Балзак рисува, е толкова разнообразен, толкова сложен и противоречив, че ако се опита да го възсъздаде с всичките подробности, не биха му стигнали сто живота. Авторът на „Човешка комедия“ много добре разбира, че такава задача е неизпълнима. От друга страна — това не е необходимо. Истинският писател според Балзак, без да накърнява жизнената правда, не трябва да се губи в дребни и маловажни факти, а необходимо е да подбира най-същественото, най-важното и характерното в живота. И то онова, което представлява художествена стойност, онова, което ще му послужи като градивен материал за постигане естетически задачи; следователно писателят трябва да има естетическо отношение към явленията в живота.

По тоя начин се стига до онова, което се нарича типизация в литературата, създаване на типични характери. Това ще каже, от

многобройните случаи и явления в живота да се направи такъв подбор и художествено така да бъдат претворени, че „всеки да узнае себе си в общия колорит на типа“. В предговора към следващото издание, като отговаря на критиците си, които го обвиняват, че романът му „Дядо Горио“ бил безнравствен, Балзак подчертава, че целта му не е романът „да бъде нравствен или безнравствен“, а да обхване „родителското чувство във всички извивки на сърцето и всестранно да го опише“. И накрая заключава: „Огледайте се около себе си — колко татковци като Горио ще видите, ако искате да бъдете искрени.“

Но с подбора на фактите и със създаване на общия тип не свършва работата на писателя. Всеки типичен герой покрай общото, което е характерно за цяла група хора, за отделна професия или социална класа, трябва да се проявява като жив човек — по своему, със своите индивидуални качества, със своите лични чувства, желания и страсти, със свой начин на говор, движение и лично поведение. Балзак е един от най-големите майстори в световната литература, който органически споява в героите си типично общото с лично индивидуалното. Великолепно този свой творчески метод изразява в една къса, сбита фраза: „индивидуализиране на типа и типизиране на индивидите“.

Обект на художествено изследване в „Човешка комедия“ е буржоазното общество във Франция. На автора то не вдъхва никакво доверие. В него той открива бездна от грехове и злини. Самата буржоазия, която преди и през революцията от 1789 г. е била прогресивна класа, през неговата съвременност не е запазила нищо от своето героично минало.

Трайното значение на Балзак е, че той никога не изменя на принципа да казва истината за живота. В името на истината той не един път влиза в разрез със собствените си политически разбирания. Известно е например, че е изпитвал симпатии към аристокрацията. Но много добре е разбирал, че тая класа е отживяла своето време, тя е преминала в архивата на историята. И въпреки симпатиите си към нея той я показва жалка и недостойна. В нея, както и в буржоазията, няма нищо героично и достойно за уважение.

Правдивото изобразяване на пороците и противоречията в буржоазното общество неизбежно води до произнасяне присъда на същото общество. Присъдата се крие в самите истини, които писателят

казва. Като разкрива потъналия в грехове и злини обществен строй на буржоазното общество, като създава типични характери и същевременно ги индивидуализира, със своята „Човешка комедия“ — дълбоко проникновена, могъща в идейно-художествено отношение, Балзак е един от най-гениалните представители на онова литературно направление, известно под името критически реализъм, а творчеството му е творчество на писател критически реалист.

Едно от художествените произведения на Балзак, с което той се очертава като велик писател-критически реалист, е романът „Йожени Гранде“.

Формално погледнато, „Йожени Гранде“ може да се нарече семеен роман. Събитията, за които разказва Балзак, се развиват в ограничения кръг на семейството Гранде, разкриват се отношенията между баща и дъщеря, мъж и жена, чичо и племенник, братовчед и братовчедка. Тези събития рядко прескачат дома на Феликс Гранде. И ако понякога „единството на място“ се нарушава (например в Париж), нарушението играе ролята на допълваща функция — още по-ярко да се очертаят героите, техните взаимоотношения и основният авторски замисъл. Същото допълващо функционално значение имат второстепенните герои.

Всъщност „Йожени Гранде“ е социален роман в истинския смисъл на думата. Унило-меланхоличният дом на Гранде в провинциалния град Сомюр е изходен пункт за разкриване социалната структура на френското общество през определен исторически момент. Обикновените наглед факти и събития из всекидневието на семейство Гранде са, така да се каже, прозорец, за да се погледне и обгърне животът в неговите най-невралгични възли и едновременно да се разкрият движещите сили в буржоазното общество и пружините на обществения механизъм.

Балзак пристъпва и изпълнява задачата си, разбира се, не като социолог-учен, не и като моралист и битоописател, а като писател-творец със средствата на художественото слово. Центърът, към който се насочва погледът на писателя, е човекът като социално явление.

Възелът, около който се развиват събитията, конфликтите между героите и драмите в семейството, които колкото са семейни, толкова и социални, е Феликс Гранде. В обобщенията си Балзак постоянно насочва читателя към мисълта, че моралният облик на отделна личност

или група хора определя моралния образ ако не на цялото общество, то на отделни, но съществени негови проявления. Ето защо, когато рисува образа на стария Гранде, писателят разкрива важни, характерни явления в обществения живот.

Балзак точно и ясно определя времето, през което действа героят му — това е периодът, известен в историята на Франция под името Реставрация (от 1815 до 1830 г.), тоест когато след падането на Наполеон аристокрацията и монархията реставрират (възстановяват) своята власт. Макар че аристокрацията държи в свои ръце държавната власт, тя не е в състояние да върне назад колелото на историята, не е в състояние да възстанови феодалния обществен строй и да възвърне пълните си права и привилегии. Революцията от 1789 г. погребва феодализма като обществена система и утвърди победата на буржоазната класа. За победилата буржоазия се откриват неограничени възможности да печели пари и да трупа богатства.

Гранде е социален тип тъкмо от този период от историята на Франция. Балзак ясно, едва ли не с документална точност разказва за пътищата, по които Гранде трупа богатства: от търговия с вино, от спекулации с държавни ценни книжа, от лихвите на капиталите си и т.н. В това отношение той е характерна рожба на оня момент от историята на френското буржоазно общество, когато в икономическия живот на страната господства не индустриалният, а така нареченият банкерско-лихварски капитал, който се проявява в примитивно безобразни форми. Натрупването на богатства става с хитрини, надлъгвания и всевъзможни други мошеничества.

Скъперничеството, стигащо до аскетическо самоизтезание, е друг път, по който Гранде трупа богатство. Впрочем алчността, жаждата за злато и скъперничеството у Гранде са неразривно свързани едно с друго. Бихме казали: ако златото е идолът, пред който се кланя Гранде, то, фигуративно изразено, скъперничеството е жрецът, който служи пред идола: същевременно душата на Гранде е храмът, в който обитават идолът и неговият жрец. Алчността, скъперничеството и самият Гранде представляват едно триединство, едно същество в три лица, една душа в три прояви.

За автора на „Човешка комедия“ е важно не само какво изобразява един писател, а и как изобразява; тоест какви са начините, средствата, пътищата, по които реализира своите художествени задачи.

В това отношение Балзак следва традициите на великите майстори на реалистичното изкуство в миналото. Както Молиер, който влага в образите на своите герои някоя доминираща черта, така Балзаковите герои мислят и действуват под напора на някоя всепоглъщаща ги страст. Тоя начин, доведен до съвършенство у Молиер (Тартюф в едноименната комедия, Арпаган в „Скъперникът“, Журден в „Буржоата благородник“ и т.н.), говори за едноплановост и еднопосочност и до известна степен за непълнота на художествения образ, но същевременно придава на героя внушителност и мащабност. Героят се превръща в типичен изразител на съществени жизнени или обществени явления, на някоя човешка страст или порок.

Балзак до последна степен сгъстява тъмните бои, когато рисува скъперничеството на своя герой. За Гранде няма нищо свято в живота, нищо по-скъпоценно от жълтия метал: човешко достойнство, бащинско чувство, приятелска дружба, братска привързаност — всичко е умряло в душата му. Когато жена му по негова вина ляга тежко болна, той много повече е загрижен за разходите по лекар и лекарства, отколкото за здравето ѝ. Брат му се самоубива в Париж поради фалит — в душата си не чувствава нито капка скръб. Скъперничеството му достига до особен вид болест и го превръща в жесток тиранин в къщи. Той притежава много декари гори, а домът му зимно време едва-едва се отоплява. Наистина семейството не гладува, но храната е бедна. Дори свещите за осветление се икономисват; тъмната му душа внася тъмнота и в дома му, студеното му сърце всява мраз и в жилището му. Хора като Гранде не вярват в никого и в нищо, освен в златото. Те са вечно подозрителни, постоянно обзети от страх, че ще бъдат измамани. За другите те съдят според себе си. Гранде няма доверие и в най-близките си. Той измамва дори жена си и дъщеря си, като ги подлъгва да му припишат имотите, които по закон не принадлежат на него.

Каквито недостатъци и пороци да носи обаче в душата си Гранде, той не е безлично същество, не е схема-образ, не е абстрактна представа на порока скъперничество, а ярко индивидуализиран герой. Той е един класически пример за Балзаковия художествен принцип — „типизиране на индивида и индивидуализиране на типа“. Гранде има свой характер, свой собствен лик, свое лично поведение в живота и в отношенията си с обкръжаващите го хора. Мислите и постъпките му

са психологически мотивирани, според логиката на характера му. Всяка дума, жест, стъпка в живота му са хладнокръвно обмислени и целенасочени. Балзак си служи с различни художествени средства, за да индивидуализира героя си. Значително внимание отделя на портретния рисунък: ръст, глава, цвят на лицето и косата, устни, нос; подробно описва облеклото на Гранде: шапка, панталони, ръкавици, обувки, дори връзките, с които ги връзва, и пр. Но това не е просто, самоцелно описателство, а художествен начин още по-пластично да очертае душевния лик на героя си. И най-малката подробност във външния портрет има своя стойност и изпълнява някаква естетическа функция. Например брадавицата на носа му. С тая подробност Балзак разкрива съществена страна в характера на Гранде, и то не от свое име, а според наблюденията и преценката на трети лица: „На върха на дебелия му нос имаше брадавица с жилки, за която не без основание простите хора казваха, че е пълна с лукавство.“

Индивидуалната характеристика на героя Балзак извършва, казано на военен език — настъпателно. Той цели да овладее душата му, да ръководи мислите, делата и постъпките му, да определя съдбата му. Разбира се, не произволно, а с оглед на художествените си задачи. И винаги да запази цялостния облик на героя, да не наруши логиката на характера, всичко това — исторически, психологически и социално мотивирано. Когато е необходимо, Балзак си служи с биографичния метод, измъква „досието“ от папките на историята и разкрива личността на героя си на фона на историческата епоха. Преди революцията от 1789 г. Гранде е бъчвар. Революцията преобръща издъно живота и в родния му край. Бъчварят добре вижда накъде вее революционната буря и веднага се приспособява към новите условия. Както дядо Горио от едноименния роман, сред съгражданите си минава за честен и строг републиканец, а всъщност играе двулична роля: шумно манифестира републиканските си идеи и в същото време хитро трупя пари, изкупува на безценица манастирски имоти и т.н. Балзак разгъва „досието“ на героя си и през консулството на Наполеон, при империята, за да приключи през режима на Реставрацията. По тоя начин, към 1828 г., когато завършва историята, за която се разказва, богатството на Гранде възлиза на внушителната сума деветнадесет милиона франка.

Личности като Гранде са скрити, потайни, забулени с някаква тайнственост. А всъщност в душата им бушуват бури от страсти. Те трябва да употребяват неимоверни усилия на волята, за да прикрият онова, което става в душите им, и да не покажат наяве скритите си замисли. С течение на времето всичко става навик, те придобиват увереност в себе си, изработват свой начин на движения, вървеж, обноски, свой език. Те принадлежат към оная категория хора, за които народът казва „прикрит под пепел въглен“. За Гранде Балзак казва, че никой в цялата област не умее така да забулва мислите си, както той. Той е безкрайно изобретателен, когато трябва да измами някого. Преструва се на наивен, глух, лицето му добива глупав израз. На Гранде е добре известна мъдростта, че езикът може да бъде най-коварният враг на човека. Затова никога не избързва да изкаже решението си, а изчаква да разбере какво мислят другите и в същото време хитро прикрива мислите си, удавя ги в многословие, заеква, говори несвързано. И никак не се интересува какво ще си помисли събеседникът му за разсъдъка му. Той има цел, трябва да извоюва нещо и това е най-главното. „Впрочем — казва Балзак — четири изречения, точни като алгебрични формули, обикновено му служеха да обхване, да разреши всички трудности в живота и търговията: «Не знам, не мога, не искам, ще видим.» Той никога не казваше «да» нито «не», никога не пишеше.“ Характеризирайки своя герой, Балзак прави едно удивително в художествено отношение сравнение с тигъра и змията боа, като привнася в характера му техните отличителни белези — хищничество и вероломство: „Когато ставаше въпрос за пари, господин Гранде проявяваше качества на тигър и на боа: Той умееше да залегне, да се свие, дълго да наблюдава жертвата си, преди да скочи върху нея; после отваряше пастта на кесията си, поглъщаше товар жълтици и спокойно лягаше като змията, която смила жертвата си безстрастно, хладно, методично.“

Ръководейки се от принципа, че за писателя не е достатъчно само „какво изразява“, а и „как изразява“, освен от Молиеровия метод да вложи в характера на героя някоя преобладаваща черта, Балзак добре се е поучил от реалистите от Ренесанса (не само писатели, а и художници; не един път той се позовава на Рембранд, Рафаело, Микеланджело и др.). Величието на Данте открива в това, че в „Ад“ всичко е обвеяно от страсти; от Рабле се е учил на епическа

монументалност, тоест да създава герои, които се очертават като внушителни мраморни или бронзови паметници. Може би най-много се е възхищавал от Шекспир, от майсторството на английския драматург да твори колоритни, живи, действени и разностранно проявяващи се характери — така че да обхване човешката душа във всичките извивки на сърцето, на страстите, на ума и всестранно да ги изрази.

Като използва най-ценните реалистични традиции на писателите от миналото, Балзак сам се очертава по вещина, по художествено майсторство, по дълбочина равностоеен художник на тези, от които се учи. Някои критици с основание го наричат изследовател на обществото и на човешката душа. Едно сравнение — Пушкин казва: „У Молиер скъперникът и толкоз, у Шекспир Шейлок е скъперник, пресметлив, отмъстителен, чедолюбив, остроумен.“ Балзак, както Молиер, рисува своя скъперник, обхванат от една страст, превърнала се в порок, и както Шекспир — многостранно. Но той внася нещо ново — анализира самия порок, проследява пътищата, през които преминава, какви са условията, въвн от които не може да съществува, какво е въздействието му върху обществото и т.н. и едновременно с това прави социално-философски обобщения. Нека дадем думата на самия Балзак:

„Скъперниците не вярват изобщо в бъдещ живот, за тях настоящето е всичко. Тази мисъл хвърля страшна светлина върху съвременната епоха, в която повече от всеки друг път парите господствуват над законите, над политиката и нравите. Институции, книги, хора и доктрини — всичко е в заговор... А какво ли ще стане със страната, когато тая доктрина премине от буржоазията в народа?“ На друго място Балзак разкрива философията на самолюбие у скъперника: „Животът на скъперника е непрекъснато упражнение на човешката мощ, поставена в служба на личността. Скъперникът се осланя само на две чувства: самолюбието и интереса.“ Според Балзак парите за скъперника са средство за доставяне на наслада, чрез мощта, която притежава, скъперникът изпитва егоистично чувство на удовлетворение, че може да властвува над другите хора, и в случая субективната наслада, която той изпитва, обективно носи страдания за другите. Страданията на човешки същества още повече подсилват насладата у скъперника: „Да се наложиш над другия, не значи ли да

покажеш силата си, да си даваш вечно правото да презираш ония, които като по-слаби се оставят да бъдат изядени тук на земята... Скъперникът оставя агнето да се угои, после го хваща, убива го, опича го, изяжда го и го презира. Храната на скъперника се състои от пари и презрение.“

В предговора си към първото издание на „Йожени Гранде“ Балзак пише: „В провинциалната глухота често се срещат лица, достойни за сериозно проучване, изпълнени със своеобразие, същества, външно твърде спокойни, но тайно разрушавани от необуздани страсти.“ Това се отнася както за стария Гранде, така и за дъщеря му Йожени. Наглед тя е тихо, безмълвно, едва ли не съвсем сиво, безлично същество. Но както Шекспир, така и Балзак постоянно насочва читателя към мисълта, че външният вид може да бъде лъжлив и задачата на писателя е да покаже истинския характер на героя, скрит под този външен вид. За стария Гранде Балзак казва, че „наглед има мек нрав“, а всъщност „господин Гранде имаше бронзов характер“, сякаш излян от студен и бездушен метал. В този тъжен и печален дом, „дом на безмълвието“, „дом-развалина“, храм на модерния бог — златото, Йожени, както майка си плете, кърпи, шие. Бащината ѝ дума е закон, който не търпи възражение, но никой не подозира какво се крие в душата ѝ.

За личности като Йожени достатъчно е да дойде някакъв тласък отвън, който отхвърля видимата външност и с буйна сила се проявява истинската същност на характера. Такова събитие, което преобразява героинята, е пристигането от Париж на братовчедата ѝ Шарл Гранде. За един миг в душата ѝ бликват толкова чувства, колкото не е изпитала през целия си живот. Едновременно с бликналите чувства в този дом на прозата, на студената пресметливост, нахлуват струи на мечтателност и романтика. Йожени се влюбва с цялата пламенност на младото си сърце и любовта за нея е извор на радости, надежди, сладки мечти. Балзак с тънко познаване на женското сърце, проследява всичките му трепети, вълнения, съмнения и колебания. В атмосферата на сърдечните преживявания Балзак разкрива както душата на героинята си, така и външния ѝ лик. Тя ту вярва, ту се съмнява, че Шарл може да я обича. Смята себе си недостатъчно красива в сравнение с изтънчените и красиви парижанки. Всъщност Йожени крие особена, своя лична красота, която я отличава от другите жени. Тя привлича със

своеобразния си чар, произтичащ от някакво вродено и неподозирано духовно благородство. Балзак я сравнява с модел, който би бил достоен за четката на един художник като гениалния Рафаело.

Романтика в дома на Гранде! Тоя дом на разсъдъчната пресметливост. Нахлуването ѝ води до неизбежни конфликти и те не закъсняват. Писателят целенасочено подготвя читателя към драмата, която се разиграва в семейството на Гранде, една от многото драми в „Човешка комедия“. Във връзка с това той пише: „След три дни свършваше 1819 година. След три дни щеше да започне ужасно представление, буржоазна трагедия без отрова, без кинжал и без пролята кръв; но за действащите лица по-жестока от всички драми, които са се разигравали в прочутия род на Атридите.“

В драматично сблъскване най-ярко се очертават характерите. Балзак добре знае това художествено правило. Изправят се два еднакво силни характера, изразители на две съвсем противоположни разбирания за живота — светът на егоизма, на всевластното злато, на грубото сметкаджийство и светът на душевната щедрост и на любовта, която влива сили и упоритост. Йожени по твърдост на характера се оказва равностоен противник на баща си. Изправени един срещу друг в момента, когато баща ѝ настоява да му каже на кого е дала спестените си пари, а тя стои студена и мълчалива, Гранде с няколко изразителни думи характеризира дъщеря си: „Тя няма да мръдне, няма да мигне, тя е повече Гранде, отколкото аз съм Гранде.“ При една друга сцена, наситена с не по-малко драматизъм, Йожени надделява упоритостта на баща си (когато Гранде е извадил ножчето си и се готви да откърти парче злато от кутията, оставена на Йожени от Шарл): „Татко, ако вашият нож откърти една частица от това злато, аз ще се пробода.“ Гранде не се съмнява, че дъщеря му ще изпълни закана си. И ако сцената не завършва с кръвопролитие, то е, защото благородството укротява алчността на стареца.

Със своите мечти и блянове, които я пренасят в един свят, „различен от този, в който живее“, със своето благородство на духа, което я разграничава от обкръжаващите я хора, Йожени до известна степен се очертава като романтична героиня. И наистина, опитвайки се да проникнем в душевния ѝ строеж, ще открием, че в нея преобладава емоционално-лиричното и съзерцателно начало над разсъдъчното. Не един път тя дава простор на въображението си към светове, различни

от този, в който ѝ е отсъдено да живее. В романтичен стил, овладяна от мечтателна съзерцателност, тя години наред чака Шарл; във въображението ѝ той се очертава като приказен принц, който ще я отведе в царството на бленуваното щастие. В романтичен дух, като контраст на сивата проза, сред която преминава всекидневието ѝ, са някои подробности: малка дървена пейка, тайнствена нощ, тихи стъпки, открадната целувка, бързо отлитащи минути и т.н.

Балзак обаче твърде добре познава структурата, морала, дълбоката поквара на съвременното му общество, за да не си прави абсолютно никакви илюзии, че в тоя свят, изграден на грубо сметкаджийство, може да съществува романтика. Проследявайки живота на своята героиня, той недвусмислено довежда читателя до заключението, че в обществото, в което могат да се разиграват буржоазни драми, чийто основен конфликт е въпросът за пари, злато, богатство, няма място за романтични мечти. Романтичните илюзии неизбежно водят до лични трагедии, щом се сблъскат с грубата действителност. Имаме основание да мислим, че въз основа на съдбата на своята героиня Балзак е преследвал между другото и една литературно-полемична задача — да поспори с писателите-романтици. (Приблизително три десетилетия по-късно друг велик френски реалист — Гюстав Флобер, развива същата тема чрез трагичната съдба на Ема Бовари в едноименния си роман. Също и Мопасан в романа си „Един живот“.)

Причините за трагедията на Йожени се коренят не в семейното обкръжение. Тя намира достатъчно твърдост и сила на духа да защити и мечтите си, и човешкото си достойнство от деспотизма на баща си. Катастрофата, „ужасна и пълна разруха“, както пише Балзак, идва внезапно, заварва я психически неподготвена. За случая Балзак си служи с кратко, но живописно сравнение: „Корабът потъваше, без да остави нито едно въже, нито една дъска върху обширния океан на надеждите.“

Ударът идва от този, който е бил предмет на нейните мечти. Човекът, когото Йожени обича и за когото понася толкова страдания, се оказва егоист, сребролюбец и кариерист. Балзак очертава характера на Шарл в два периода от живота му: при пристигането в дома на чичо му и след завръщането му в Париж от Далечния Изток. Значителна светлина върху духовния му облик хвърлят двете оставени писма. От

писмата, от отношението му към Йожени, от пряката или косвена характеристика, която сам Балзак прави, личи, че Шарл по душа не е бил такъв, какъвто го виждаме след завръщането му от Индия. Макар и син на богат търговец, макар че е живял в богатство и охолство, той не е прояден от пороците на висшето парижко общество. И все пак, тъкмо поради богатството и охолството, той е лесно податлив на съблазните в живота. Той не е способен на низости и подлости, защото бащиното богатство му осигурява всичко и с това го предпазва от низки дела, но не е способен и на възвишени и благородни помисли и дела. Той е един изтънчен, моден парижки младеж (донейде с основание старият Гранде го нарича — „парижкото конте“ не само защото е изискано облечен, а защото отразява в себе си лекомислието на парижката младеж от висшето общество); „толкова гален от родителите си, толкова ласкан от обществото, та не можеше да изпитва силни чувства.“ Нравите на парижкото общество обаче пръскат „златното зрънце, което майка му беше посяла в сърцето му“. Когато се научава за самоубийството на баща си, чувствата му се разделят между искрената скръб и заплахата от неизбежна материална нищета. Все пак нещастията преобразяват човешкото сърце, в което порокът не е вкоренен. Първото преобразяване на Шарл е любовта, за която не можем да кажем, че е дълбока, но е искрена в първите моменти на сближаването му с Йожени.

Достатъчно е обаче една по-продължителна раздяла, да бъде поставен при други условия, друга обстановка, да бъде в досег с други хора, увлечени от стихията да разбогатееят без избор на средства, и в Шарл се извършва такава метаморфоза, която коренно го отличава от този младеж, какъвто е бил преди заминаването си. Балзак убедително показва пътищата на преобръщенията на героя. Пълното духовно самоунищожение на Шарл завършва в Париж, когато се готви да се ожени за грозна, нелюбима, досадна мома от аристократическа фамилия, която срещу неговото богатство ще го въведе в салоните на висшата аристокрация и ще му отвори вратите на кралския дворец.

Шарл Гранде не е единственият млад човек в целокупната Балзакова „Човешка комедия“, който в началото на своя жизнен път е изобразен с непоковарена душа, а по-късно завършва разяден от пороци. Същият път от идеализъм и чистота в мислите и чувствата към поквара и духовна гибел, разбира се, при други обстоятелства,

изминават Рафаел дьо Валантен в романа „Шагренова кожа“, Йожен Растиняк в „Дядо Горио“ и други романи, в които продължава неговото падение, Люсиен в „Изгубени илюзии“ и други млади хора. Едни от тях загиват духовно и физически (Рафаел, Люсиен), други „преуспяват“ в живота (Растиняк, Шарл), притежават пари, титли, високи постове и длъжности, блестят в обществото и т.н. Но всичко това е придобито с цената на обезличаването им като човешки същества. Жив пример е Шарл Гранде. Като проследява жизнения път на младия човек, Балзак обобщава, че в обществото, където диктуват неписаните закони на егоизма и на всевластното злато, чезнат идеали и възвишени стремежи. Необходимо е някаква възвишена цел, някакъв идеал, заедно с това сила на характера и твърдост на убежденията, за да се устои срещу мътната пяна на обществото. Макар по-рядко, Балзак създава и хубави, привлекателни образи. Но той ги търси не в средите на буржоазията или аристокрацията, която е свързана с народа. Такъв е бедният студент Орас Бианшон, който е „едно светило на медицинската наука в Париж“ („Дядо Горио“, а по-късно в „Изгубени илюзии“), такъв е Леон Жиро — „дълбок философ, стремителен теоретик, който раздвижва всички системи, изследва ги, изразява ги, формулира ги и ги поставя пред краката на своя идол — човечеството“ („Изгубени илюзии“), или доктор Деplen, на когото бедният водоносец Буржа дава спестените си пари, за да довърши науките си, защото открива у него „цел, хубави стремежи“ („Литургията на безбожника“). Реализмът на Балзак добива такава сила, че истинските французи, бъдещето на нацията вижда в лицето на своите политически противници — републиканците. В романа „Селяни“ се възвисява величавият образ на републиканеца Низерон, за когото селяните казват, че „той по-скоро е готов да му отрежат главата, отколкото да каже неправда“. А в романа „Изгубени илюзии“ сред цяла сган от хищни буржоа и безпринципни кариеристи се очертава фигурата на младия републиканец — Мишел Кретиен. Чувство на национална гордост и дълбоко съжаление лъха от думите, когато Балзак говори за неговата смърт: „куршумът на някакъв бакалин срази едно от най-благородните създания, които някога са съществували на френска земя“.

В романа „Йожени Гранде“ няма нито един герой, който да пробужда чувства за величието на човека. Тук владее дух на студенина

и отчужденост. И някакво безсмислие. Героите тук са постоянно в раздвижено състояние, действуват, стремят се към нещо, имат някакви цели, а в края на краищата всичко се оказва безсмислено. Както всички скъперници, които смятат, че златото е най-голямата сила, така и Гранде е роб на тая мисъл. Балзак обаче показва, че тая философия на скъперниците е построена на гнили основи. Над златото властвуват други сили: идват болести, старост, а след старостта — самата смърт. Краят на Гранде е доказателство за това. Към края на живота си той се вдетинява, умствените му способности отслабват, а скъперничеството се засилва. Когато е безсилен, скован от паралич, едничката му радост е в едно полуумно състояние блажено да съзерцава купища злато. След смъртта на баща си Йожени е притежателка на седемнадесет милиона франка, но чувствава цялото безсмислие на своя земен живот. Утеха намира в религията.

Като разказва за живота на своите герои, Балзак постепенно насочва мисълта на читателя към въпроса: „Защо е така?“. Защо хората са зли, егоисти, нещастни, защо така безсмислено протича животът им? Защо похабяват силите си, ума, способностите си? Ето например самият Феликс Гранде. Природно той не е лишен от някои хубави човешки качества, схватлив е, разсъдлив, работлив, енергичен, надарен със силна воля. За съжаление всички тези хубави качества са в служба на злото, а не на доброто. Балзак съвсем ясно сочи причината — парите — този „модерен бог на епохата“, към парите не е равнодушна дори Йожени. Защото и тя, колкото и да е чисто сърцето и благородна душата ѝ, не може да си представи един брак без много пари и затова изпраща Шарл с благословии да спечели голямо богатство. Кръвта на Грандевици продължава да тече в жилите ѝ и след нещастията, които разбиват живота ѝ. Без да е скъперница като баща си (напротив, щедро върши благодеяния), тя „продължава да трупа богатства“. Това, че въпреки симпатиите си към героинята Балзак не я идеализира, говори за силата на неговия реализъм.

Когато дочитаме последната страница на романа „Йожени Гранде“, оставаме с впечатлението, че това е една, тъжна и нерадостна книга, както е тъжен и нерадостен домът на Феликс Гранде. Същевременно тя е една правдива и сурова книга, както е правдива и сурова цялата „Човешка комедия“, защото авторът не се е побоял да каже истината за своята съвременност. Наистина, той не сочи

пътищата за преобразяване на живота, защото не е бил в състояние да прозре обществените сили, на които предстои бъдещето. Ето защо значението, както и на този роман, така и на целокупното му наследство трябва да се търси не там, където не е, а там, където в действителност се намира: именно в познавателния характер, в изобличителния патос и в непримиримостта със злото. Сам Балзак казва, че „писателят твори велико добро, като заставя читателя да размисля“.

Ал. Пешев

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.